

Культурологічний вплив на формування законодавчо-правових знань про збереження пам'яток сакрального мистецтва

Новосад Марія Гнатівна,
канд. мист, доц. ПНУ імені В. Стефаника
(м. Івано-Франківськ)
nov-mar-59@mail.ru

Культурна спадщина є найпотужнішою складовою формування української ідентичності, допомагає українцям усвідомити себе єдиною нацією, поруч із мовою, територією, економічним життям і спільністю історичної долі є чинником національної консолідації. У цьому контексті особливу роль покликані відіграти пам'ятки сакрального мистецтва.

Ставлення до пам'яток історії і культури є показником рівня розвитку держави та духовної зрілості її громадян. Цілеспрямована діяльність державних органів охорони пам'яток для передачі культурних цінностей майбутнім поколінням, їх ефективного використання в суспільному житті сприяє формуванню культурологічних знань, уособлює її самобутність і має соціально-значиму функцію підтримки стабільності і сталого суспільного розвитку.

Охорона культурної спадщини сьогодні визначається як пріоритетний напрямзовнішньої і внутрішньої культурної політики держави, де серйозна увага приділяється питанню багатостороннього культурного співробітництва та членству в міжнародних організаціях.

Черговий етап розвитку принципів захисту культурних цінностей припадає на початок XXI ст., коли UNESCO були прийняті Конвенція «Про охорону підводної культурної спадщини» та Конвенція «Про охорону нематеріальної культурної спадщини».

В даних документах викладені основні принципи захисту культурних цінностей небезпеку для яких становлять комерційна діяльність, так звана «чорна археологія», розвиток туризму, глобалізаційні процеси. Саме в цих

матеріалах визначається необхідність збереження різноманіття культури, вільний доступ до представлених духовних цінностей, розвитку співробітництва.

Конвенції UNESCO визнаються основою універсальної системи, що регулює охорону культурної спадщини, вони відкриті для підписання і передбачають обов'язкове надання державами-учасницями інформації про виконання їх приписів.

Особливе значення для охорони культурної спадщини має Конвенція UNESCO «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини». Цей документ визначив необхідність збереження пам'яток загальнолюдського значення (як природи так і культури), розробив шляхи для збереження об'єктів спадщини, що мають універсальну цінність.

Питання збереження пам'яток історії і культури на сучасному етапі розглядалися істориками, фахівцями у сфері пам'яткознавства, мистецтвознавства, однак не піддавалися спеціальному науковому дослідженню в контексті культурології з правовими знаннями.

Широке коло музеєзнавчих проблем, зокрема теоретичних, що стосуються фондової роботи музеїв, збереження культурної спадщини шляхом складання колекцій сакрального мистецтва розглядають українські дослідники Г. Мезенцева, Г. Скрипник, Я. Бондарчук, С. Дмитрух, А. Цибко.

Мета статті - оцінка перспективи спільної роботи митців з правознавцями, з міжнародними структурами та вироблення науково обґрунтованих пропозицій із подальшого вдосконалення і підвищення ефективності заходів збереження культурної спадщини України.

Історико-культурна спадщина є важливим ресурсом стратегічного розвитку держави та вагомою складовою культури людської цивілізації, яка визначає відповідальність України за її збереження.

У ХХ ст. через цілий ряд несприятливих обставин українське сакральне мистецтво зазнало непоправних втрат. Закриття доступу до фондосховищ музеїв, відсутність тематичних експозицій, непопулярність дослідження

релігійного мистецтва призвели до того, що, незважаючи на високий художній рівень, твори сакрального мистецтва залишаються маловідомими як в Україні, так і світі.

Здобуття Україною незалежності активізувало процес формування в суспільстві розуміння необхідності збереження й популяризації культурного надбання в царині релігійного мистецтва. У цій справі важливе місце належить музеям, які мають збірки сакрального мистецтва.

Варто зазначити, що пам'ятки сакрального мистецтва – це не тільки архітектурні культові споруди, але й рухомі пам'ятки культового походження, які належать до образотворчого типу джерел і в музейній колекції відображають один із напрямів розвитку художньої культури.

Якщо зробити аналіз та класифікацію фондів сакрального мистецтва - вони складаються з музейних предметів різного часу створення, шкіль, жанрів, авторської роботи та приналежності до певного виду (живопис, скульптура, металопластика, вишивка, різьба, кераміка, тощо). Ознакою класифікації є матеріал і техніка створення (твір образотворчого мистецтва) та зміст (релігійний характер) пам'ятки. Також до фонду за видом музейних предметів відносять окремі музейні колекції, які належать до категорії систематичних.

Важливою складовою збереження культурної спадщини є облік, державна реєстрація й взяття під охорону всіх пам'яток сакрального мистецтва, що передбачене певними законодавчими актами, зокрема, “Комплексною програмою паспортизації об'єктів культурної спадщини на 2003–2010 рр.”[2, с. 220].

На сьогодні, в зв'язку з втратою територій Криму і Донбасу, де знаходиться певна кількість історично-культурних та сакральних пам'яток, важливо зробити перепис діючих пам'яток культури та тих, які зазнали ушкоджень, втрат і розробити певні законодавчі документи, подати до Конвенції UNESCO чи зробити зміни до чинного законодавчого акту на їх повернення.

Так, з врахуванням ще приналежних Україні територій, які нині окуповані, за офіційними даними, на державному обліку в Україні знаходиться понад 130 тис. нерухомих пам'яток історії та культури, серед них: пам'яток археології – 57206; пам'яток історії – 51364; пам'яток монументального мистецтва – 5926; пам'яток архітектури і містобудування – 16800 [1, с.202].

До Списку всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО включено кілька українських об'єктів (як окремих, так і комплексів): 6 – Софійський собор та Києво-Печерська лавра в Києві (в 1990 р.); – Історичний центр Львова (у 1998 р.); – 4 об'єкти Геодезичної Дуги Струве (міждержавний проект, у 2005 р.); – Букові праліси Карпат (у 2007 р.).

Створено 63 історико-культурні (архітектурні, археологічні) заповідники (з них 13 – національні). Окремо затверджено список історичних населених місць України (2001), до якого внесено 401 пункт. В Україні функціонує 437 державних (муніципальних) музеїв (із них – 22 національні), у фондах яких зберігається понад 11 млн. предметів (рухомих пам'яток). Існують також відомчі, громадські музеї [1, с.203].

Ватро зауважити, що обмежене державне та муніципальне фінансування призводить до скрутного матеріального стану музеїв, особливо місцевих. Зникають або майже припиняють діяльність громадські та підприємницькі музеї.

Правовий нігілізм населення позначився на стані збереження пам'яток археології. Поряд із традиційними факторами їх руйнації – природними чинниками чи господарською діяльністю – з'явилися нові, більш масові потенційні загрози. Почастішали випадки крадіжок із музейних фондів, підміни оригіналів художніх творів копіями. Пам'ятки потерпають від грабіжників – шукачів металів, «чорних археологів», які не зупиняються ні перед руйнацією надгробків, ані перед плундруванням пам'ятників загиблим у II Світовій війні, учасникам АТО.

Викрадаються меморіальні й охоронні дошки, що змусило офіційно затвердити для їх виготовлення використання полімерних матеріалів.

Розв'язання більшості існуючих проблем щодо збереження культурно-історичних пам'яток в Україні пов'язане з удосконаленням нормативно-правової бази, популяризації культурної спадщини, зростання її значення в суспільному житті на підґрунті розробки науково виважених (насамперед, державних) програм.

Нині потрібна усталена система пам'яткоохоронних заходів, які повинні базуватися на науково обґрунтованій державній політиці, чітких концептуальних засадах, організаційному й фінансовому забезпеченні.

Досі фактично не вирішеною залишається проблема міжвідомчої розпорошеності повноважень, відповідальності за історичні та сакральні пам'ятки культури. Оскільки новостворені ОТГ (об'єднані територіальні громади) ще не удосконалили систему управління у галузі культури. Відтак, не існує чіткої єдиної пам'яткоохоронної вертикалі. Справді, не завадило б створити при відділі культури ОТГ хоча б методичну раду, яка б вела облік та несла відповідальність за охороною пам'яток культурної спадщини.

Важливе значення матиме створення ефективної системи управління й контролю з боку держави за станом збереження пам'яток із єдиним органом охорони культурної спадщини з відповідною виконавчою вертикаллю, єдиним підходами до організації підготовки фахівців - пам'яткознавців для пам'яткоохоронних структур (експертів, реставраторів, екскурсоводів, мистецтвознавців, культурологів).

Україна багата на археологічні пам'ятки - як матеріально-духовні виразники історії і культури, але поки що всі вони слабо задіяні в туристичному ресурсі держави. Хоча як специфічний, своєрідний тип пам'яток, вони можуть стати об'єктами міжнародного комерційного туризму.

Нині у багатьох громадян є бажання заповнити прогалини в знаннях із краєзнавства, історії археології, де б знайдені пам'ятки могли б бути використані в екскурсійній роботі, як наочні об'єкти під час вивчення

відповідних шкільних й університетських курсів [3, с.1]. Варто запровадити вивчення народознавства, краєзнавства у школах і вищих навчальних закладах України.

Із проблемою використання об'єктів археологічної спадщини у туристичній діяльності тісно пов'язані актуальні для сьогодення пам'яткоохоронної практики питання консервації та музеєфікації відкритих археологічних об'єктів, створення археопарків, археодромів, які нині стали дуже популярними у світі й зовсім відсутні в Україні [4, с. 60].

Разом із упорядкуванням державної пам'яткоохоронної системи є потреба продовжувати вдосконалювати нормативно-правову базу через підготовку й ухвалення підзаконних актів стосовно форм власності, шляхів приватизації, прав й обов'язків користувачів і власників пам'яток, ведення реєстру пам'яток, а також пошуку шляхів залучення до фінансування пам'яткоохоронних заходів позабюджетних коштів (спонсорів, меценатів, благодійників) розробки гнучкої політики оподаткування власників і користувачів пам'яток[5, с. 12].

Обов'язок держави щодо забезпечення охорони пам'яток культури зафіксований у Конституції України (ст.54). Конституційні засади охорони пам'яток культури потребують свого правового забезпечення, ефективної реалізації правових принципів і норм у цій сфері. В умовах майже сформованої нової системи законодавства України надзвичайно велику роль відіграє аналіз та вдосконалення процесів його застосування. Такого вдосконалення не можна досягнути без науково обґрунтованих рекомендацій, розроблених на підставі аналізу культурно-мистецької спадщини та системи українського законодавства його правових традицій з врахуванням кращих досягнень світової юриспруденції.

Як бачимо, юридичну науку зокрема, історію держави та права необхідно вивчати в контексті культурологічних знань, оскільки є потреба ґрунтовної теоретичної розробки і вирішення на державному рівні

законодавчо-правової оцінки історичним та культурно-мистецьким подіям в українському національному аспекті.

Чинне законодавство України щодо охорони культурної спадщини в цілому відповідає загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права у даній галузі. Разом з тим суттєвою проблемою є несформованість загальної концепції національних інтересів України для реалізації у зовнішній діяльності щодо культурних цінностей, а у внутрішній діяльності – відсутність відповідних державних програм охорони пам'яток культури.

Вкрай важливим напрямком правової охорони культурної спадщини є реституція та повернення культурних цінностей, втрачених і незаконно переміщених (вивезених) з України. Правовими засадами в даній сфері є заборона вивезення культурної спадщини з країни, повернення незаконно вивезених пам'яток, які викладені у Конвенціях і Рекомендаціях ЮНЕСКО.

Національне законодавство України, зокрема, Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» майже не діє. Міждержавні угоди, договори та конвенції мають загальний характер. Безпосередньо порядок повернення і реституції історико-культурних цінностей визначається в двосторонніх угодах, які, у свою чергу, визначають механізми повернення відповідних предметів. Ці механізми починають діяти лише щодо конкретних цінностей [6, с.101].

Найважливішими аспектами міжнародно-правового співробітництва України щодо реституції і повернення культурних цінностей є наступні:

- 1) повернення вивезених і зниклих в роки Другої світової війни культурних цінностей;
- 2) повернення національних культурних цінностей, які походять з України та в період тоталітарного імперського правління були вивезені з неї в метрополію;
- 3) повернення незаконно вивезених культурних цінностей, які були об'єктом викрадення шляхом скоєння злочинних дій (Крим, Донбас).

Для реального зрушення справи збереження пам'яток історії та культури потрібно не лише утворення єдиної продуманої структури державних і громадських організацій, значного збільшення коштів, але й розробка науково обґрунтованої програми пов'язаної з культурологічними чинниками.

Таким чином, сучасний стан охорони культурно-мистецької спадщини зумовлений загальною економічно – політичною ситуацією в країні. Вона не є сприятливою для розвитку даної галузі. Недосконалий і неефективний механізм формування обсягів бюджетних видатків, недостатня роль фінансування, орієнтованих на підтримку конкретних проектів призводить до занепаду. Проблемою є не компетентність з обліку, запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, контролю за збереженням, утриманням, використанням, консервацією, реставрацією певних об'єктів.

Отже, збереження сакрально – історичної спадщини вимагає не тільки правових та фінансових заходів, але потенціалу культурологічних знань, які можуть визначити їх естетичну вартість і надати художню оцінку як брендам українського мистецтва.

Література

1. Закон України “Про затвердження загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004–2010 роки”//Правова охорона культурної спадщини. Нормативна база: Зб. документів. – К., 2006. – С. 202–203.
2. Пам'яткознавство: правова охорона культурних надбань: зб. док. //Упоряд.: Л.В. Прибега (кер. проекту) [та ін.]. – К., 2009. – С. 220–299.
3. Козак Д.Н. Стан та перспективи охорони і дослідження археологічної спадщини в Україні //Матеріали спільного засідання Головної ради Українського товариства охорони пам'яток історії та культури і вченої ради Інституту археології НАН України. – К., 2009. – С. 1–2.
4. Титова О., епін Д. Принципи організації археопарків //Вісник УТОПІК. – Вип. 1. – 2000. – С. 55–62.

5. Ліньова Є.А. Стан та перспективи розвитку охорони культурної спадщини України //Міжнародний досвід охорони культурної спадщини та пам'яткоохоронне законодавство України. – К., 2002. – С. 12–13.

6. Правове регулювання охорони історико-культурної спадщини //Культура в законі. Стан та проблеми правового регулювання культури в Україні. За редакцією Гриценка О. – К., 2012. – С. 99-105.